

Istraživanja

beogradski grafiti

Vesna Blagojević
Rade Erceg

Obrađena podataka prikupljenih u toku istraživanja* upućuje na zaključak da se grafiti na teritoriji Beograda mogu svrstati u dve osnovne grupe:

1. grafiti sa direktnom političkom porukom i 2. ostali grafiti.

Druga grupa grafita sadrži dve podgrupe:

1. grafiti sa društvenom porukom i
2. grafiti sa ličnom porukom.

grafiti sa direktnom političkom porukom

Za pisanje grafita obično ne postoji direktan politički motiv. Međutim, odsustvo političkog motiva ipak nije dokaz da grafit nema političku sadržinu i značenje i da ne vrši politički uticaj. Grafiti sa političkom porukom, po pravilu, mogu biti na prvi pogled potpuno bezazelni, pa tek stavljeni u određeni kontekst da ispolje određena istinska značenja. Takvi su, na primer, grafiti koji se odnose na pank-muziku i pank-pokret.

Najmasovniji grafit osamdesetih godina u Beogradu bio je »ŽIVEO PANK«. Pank predstavlja pravac u muzici koji se karakteriše i određenom ideološkom podlogom. To je muzika mladih Engleza iz predgrada velikih gradova, koja se odlikuje agresivnošću u izrazu i neprihvatanjem utvrdjenih normi ponašanja i vrednosti građanskog društva. Ovakav vid muzičkog izražavanja našao je svoje sledbenike u celom svetu, kao i u našoj zemlji. Kao jedan od načina propagiranja ove muzike, njenog prihvatanja ili neprihvatanja, pojavili su se u velikoj meri napisi po zidovima, kao što su: »PUNK A«, »WÜNCHEIN ZIE VERGNÜGEN AUS PUNK?« (»Želite li da upražnjavate pank?«), »PUNK ÜBER ALLES« (»Pank iznad svega«). »VIA PARIS« (Preko Pariza), »PUNK IS DEAD« (»Pank je mrtav«), »NE PODNOSIMO PANKERE I SMRDLJIVE HIPIKE! AUTORI: SMINKERI, »PANKERI – PRANJE HIPICI – ŠISANJE«. Kao sastavni deo ovih napisa pojavljuje se redovno zaokruženo slovo »A« – kao simbol koji predstavlja i poziva na anarhiju. Time je jasno određeno njihovo ideološko angažovanje i političko ubedenje. Anarhija, kao ishodište ove ideologije, negira svaki oblik političke organizacije, svodeći celokupnost društvenog kretanja na stihijski formiranje oblika društvenog života.

Prihvatanje ideologije pank-pokreta od strane mladih naše zemlje predstavlja svojevrsno političko ponašanje. Međutim, pošto je reč, uglavnom, o srednjoškolicima, adolescentima, pitanje je koliko oni uopšte ozbiljno shvataju suštinu ideologije ovog pokreta. S obzirom na njihov uzrast, pre bi se moglo reći da se u velikoj meri radi o ugledanju na pripadnike pank-pokreta širom sveta.

Mirko – Prča (15 godina):

»Stari ne pišu po zidovima. Ja pišem jer mi se to sviđa. Ispisujem »PUNK« jer želim da pokažem da pank nije umro. Obično to radim sprejom ili flomasterom... Anarhija... Pa, anarhija je bezvlašće. Donekle je anarhija danas i u našem društvu. To je sastavni deo panka. E, ali »A« može da znači i Albanija... Pa... ne razlikuju se slova, ali kad uhvatimo ko piše, onda agresivno delujemo... U stvari, padamo pod uticaj Zapada. Ako mogu svi, možemo i mi. Želimo da idemo ukorak s vremenom«.

Iako sve ovo izgleda kao bezazlena igračica, a ne mora da bude, omladinska organizacija još uvek nije preduzela nikakve korake u razjašnjavanju pozadine ovih napisa.

Dragan Rončević, predsednik OK SSO Stari grad: »Pank i pisanje po zidovima još uvek nismo razmatrali kao problem. Ne, nikakva akcija se nije pokretala, nikakva diskusija, Pa jeste, u našoj opštini ima dosta tih napisa, ali... Mladi pišu i pišaće, to niko ne može da zabrani...«

Znak mira, koji srećemo na našim ulicama, predstavlja simbol hipi-pokreta, jednog od pravaca i oblika snažnog omladinskog revolta u SAD i Zapadnoj Evropi šezdesetih godina, koji i danas ima svoje sledbenike kako širom sveta, tako i u našoj zemlji. Današnje pristalice i ko kod nas i u svet su u manjini u odnosu na ostale pravce okupljanja mladih, ali predstavljaju nosioce ideologije ovog pokreta, za koji možemo slobodno reći da pripada istoriji. Jedan od načina na koji žele da pokažu svoju identifikaciju sa tom ideologijom je i ispisivanje imena sa ukomponiranim hipiznakom.

Za hipike je sadašnje društvo neprihvatljivo jer brani samo privilegije nekolicine, neopravdano je prema svojoj sirotinji i manjinama, nalazi se u sukobu sa proklamovanim demokratskim slobodama. Umesto da se bore za izmenu društva, hipici svoje neslaganje ispoljavaju povlačenjem iz društva u svet svog načina života, pošto smatraju da je svaka borba unapred osuđena na neuspeh u društvu izobilja koje raspolaže ogromnim aparatom prinude. Da bi se ljudi promenili, mora se izvršiti rekonstrukcija ličnosti, koja mora da prati ili prethodi političkoj i socijalnoj rekonstrukciji. Rekonstrukcija pretpostavlja slobodu pojedinca, koja postaje stvarnost onog momenta kad se pojedinac oslobodi automatskog usvajanja nametnutih imperativa i lažne savesti društva. Pravo značenje slobode sastoji se u slobodi pojedinca da izgradi svoju vlastitu filozofiju i vrednosti, svoj stil života i kulturu. Pravi

putevi života mogu se otkriti jedino u miru, u zajednicama u kojima će se favorizovati ljubav, spontanost, mudrost, preziranje rada, mržnja prema ratu kao zbiru svih zala društva. Otuda i grafiti kao »LOVE & PEACE« (»Ljubavi i mir«), »GIVE PEACE A CHANCE« (»Dajte miru šansu«).

Neki veruju da se ti ciljevi postižu stupanjem u stanja ekstaze uz pomoć religije, droge, vrlo glasnom muzikom i nudizmom (»SHVATITE ISUSA«). Hipici odbijaju organizaciju, vođe, stalne veze, materijalna dobra, oduševljavaju se međurasnim druženjem, nekonvencionalno se odevaju (izlaze farmerke, »iskusovke«), nose dugu kosu, ne žele drugome da nanose štetu ili da se služe nasiljem.

Današnji pacifistički pokret može se dovesti u suštinsku vezu sa hipi-pokretom, jer propoveda mir, veru u »večiti mir«, i osuđuje svaki rat. Pacifizam je za apsolutni princip odbcavanja sile i sve njegove karakteristike kao pokreta upravljenog na stvaranje »večitog mira« proizilaze iz humanih, religioznih, etičkih, ekonomskih, političkih i drugih motiva.

Kad se govori o hipcima, obično se napominje da im je politika strana, da nisu politički opredeljeni niti angažovani. Međutim, pripadanjem hipicima u našoj zemlji predstavlja određeni vid političkog ponašanja. Na osnovu prethodno rečenog o hipi-pokretu, lako se može zaključiti da njegova ideologija sadrži izvesna načela koja dolaze u koliziju sa osnovama naše socijalističke samoupravne demokratije, kao npr. prezir prema radu, odbijanje bilo kakve organizacije, nesprenost za ijedan oblik borbe za izmenu društva, povlačenje u religiju i narkomaniju kao bekstvo iz sveta koji je za njih neprihvatljiv, itd. Ali, hipi-ideologija ima i neka pozitivna načela – mržnja prema ratu, proklamovanje i traženje mira, favorizovanje mudrosti, ljubavi, odbcavanja nasilja, traženja jednakosti i ravnopravnosti za sve ljude sveta, itd. Nameće se pitanje koje su od ovih načela izvršila veći uticaj na mlade kod nas da se priklone hipi-pokretu. Iako svi oni tvrde da prihvataju ideologiju hipika u celini, većina se ne ponaša i ne živi apsolutno proklamovanim hipijevskim životom, već samo delimično. Može se reći da je pripadništvo hipi-pokretu mladih naše zemlje u velikoj meri zasnovano samo na prihvatanju nekih načela, načela koja im se dopadaju, i na ugledanju na pripadnike ovog pokreta širom sveta.

Kao i pankeri, i hipici svoje protivnike, u idejnom smislu, a jedan od načina na koji oni izražavaju svoju reakciju je pisanje grafita, u kojima hipike nazivaju smrdljivim, traže njihovo šišanje, ili: »HIPICI, NE SKRNAVITE CRKVU«.

»MARŠ NA DRINI« i crtež jednog dela grba SR Srbije sa natpisom »ČOSA«, čirilicom, objektivno gledano, predstavljaju veličanje jednog događaja iz naše istorije i grba SR Srbije. Međutim, pošto je u poslednje vreme u našoj zemlji došlo do eskalacije nacionalizma, moguće je da ova dva grafita namerno naglašavaju pripadnost srpskoj naciji. Ako je tako, onda još veći značaj dobijaju i time što se nalaze u Beogradu, glavnom gradu i SFRJ i SR Srbiji.

Grafiti sa direktnom političkom porukom mogu biti izraz političke situacije, političke aktivnosti, mogu biti usmereni na ukazivanje na određena značajna nerešena društvena pitanja, mogu pozivati na određeno ponašanje (aktivnost ili odbijanje), a pored toga mogu biti i izraz nemoći u bar dva smisla:

- u smislu nemogućnosti da se nađu istomišljenici i sagovornici kojima bi se poruke mogle prenети (»politička usamljenost«) i
- u smislu nedostupnosti sredstava javnog masovnog informisanja.

Grafiti »DRUŽE PLAVI, NEMOJ ME PO GLAVI« i »RACIJA« predstavljaju direktan izraz političke situacije, u kojoj određeni broj mladih ljudi dolazi u sukob sa čuvarima reda – milicijom. Na ovaj način, njihovi autori izražavaju svoje nezadovoljstvo zbog upotrebe sile u takvim situacijama.

Napis »DOLE ŠKOLA«, koji se nalazi na zidu crkve Sv. Marka izraz je nezadovoljstva mladih sadašnjom situacijom u našem obrazovno-vaspitnom sistemu. Pošto se poslednjih godina čine promene u našem školstvu i vode široke rasprave radi nalaženja boljih rešenja, ovo bi mogao biti jedan prigodni mladih, koji jasno pokazuje šta mladi ne žele – sadašnji način sticanja znanja. Povezanost ovog napisa sa crkvom može se tumačiti u dva smisla: u smislu da nam je školstvo postalo nametnuta »religija«, i u smislu da je teološki sistem obrazovanja prihvatljiviji i bolji od sadašnjeg školstva.

Međutim, činjenica je da ovakav vaspitno-obrazovni sistem kakav imamo obavlja svoju funkciju. Nameće se pitanje – šta je onda to drugo što mladi žele?

Na fasadi umetničkog pavilijona »Cvijeta Zuzorić« nalazi se vulgarni izraz politički stav – »FUCK OFF USA« (»Odjebi SAD«). Može se tumačiti kao rigorozno odbcavanje SAD, koje su prisutne u svakom segmentu političkog, društvenog i kulturnog života u svetu.

»ZAVERA ČUTANJA« i »BOJKOTUJTE« grafiti su koji pozivaju na određeno ponašanje. Motivi za ove napise ne mogu se precizno odrediti, ali najverovatnije su politički, zbog nezadovoljstva i neslaganja sa političkom akcijom Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija.

Zanimljiva je pojava kukastog krsta, simbola fašizma i neofašizma, ideologija koja igra beznačajnu ulogu u današnjem političkom životu. To je zato što je neofašizam (fašizam) politički i moralno diskreditovan. Neofašizam u svetu (Nemačka, Engleska, Italija, Španija) danas okuplja uglavnom samo ostatke nekadašnjih fašista i avanturističke elemente. U našoj zemlji ovaj pokret nema organizovane pristalice, osim nekolicine mladih pankera koji su prihvatili ovaj simbol kao deo svog »imidža«. Zabeleženi grafit može se tumačiti u dva smisla: kao čista neosnovana politička provokacija, ili kao usamljeno prihvatanje te ideologije i izraz političke nemoći, u smislu nemogućnosti pronalaženja većeg broja istomišljenika i sagovornika kojima bi se poruka mogla prenети.

»TITO SAMOUPRAVLJANJE«, »TITO TO SMO MI«, crtež srpa i čekića, »SVI NA IZBORE« – tipični su naši afirmativni politički grafiti. Mala prisutnost ovakvih grafita posledica je napuštavanja posleratne prakse pisanja političkih parola i transparenta. Međutim, pošto su prevashodno mladi ljudi autori grafita, a afirmativnih političkih grafita skoro da i nema, to upućuje na neangažovanje mladih u dnevno-političkom smislu, što je sigurno i deo apolitičnosti mlade generacije.

GRAFITI SA DRUŠTVENOM PORUKOM

Pored analiziranih grafita sa direktnom ili indirektnom političkom porukom, ostali grafiti prevashodno imaju društveni značaj. Ishodišta poruka ovih grafita iscrpljuju se ne na političkom nivou, već na različitim segmentima društvenog života.

Za razliku od napisa koji se odnose na bit i pank-muziku, koji imaju određenu političku podlogu, ostali muzički grafiti uglavnom predstavljaju nazive muzičkih rok i pop-sastava, samim tim i muziku koju vole mlade generacije. Grafitima kao npr. »LENNON LIVES ON« (»Lenon živi«) i »BLACK-MORE IS GOD« (»Blekmor je bog«), mladi veličaju svoje idole, lidere muzičkih grupa, do božanstva, do neprikosnovenosti.

Aleksandar, 15 godina:

»Ispisujem imena svojih ljubimaca zato da bi svi znali šta ja volim i da bi ih i drugi zavoleli. Pa... pišem ih svuda gde mogu... Eto, na primer, na svojoj klupi u školi sam urezao - AZRA SASA I, ...«

Pored ovih bezazlenih grafita koji izražavaju šarenilo muzičkih pravaca, izdvaja se usamljeni napis »VIŠE ZELENILA« ozbiljnošću svoje poruke i većim društvenim značajem. Svojim sadržajem predstavlja deo ekološkog pokreta koji poslednjih godina dobija posebnu popularnost i značaj u vezi sa isticanjem opasnosti za sav ljudski rod od nekontrolisanog populacionog rasta i od uništavanja prirode i trovanja čovekove okoline. S obzirom na to da je Beograd urbana sredina koja oskudeva zelenilom, ovaj grafit ima realno i motivaciono društveno značenje.

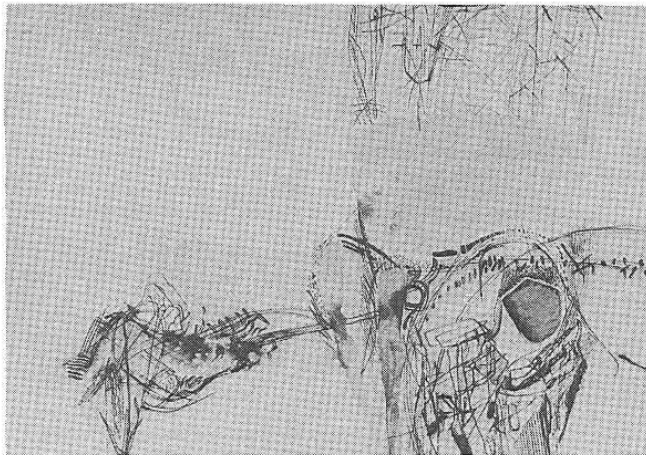
»UA CRKVA«, napis na samoj crkvi, izražava radikalni stav mladih prema religiji. Sledeća dva grafita imaju isto značenje kao i ovaj, međutim, ističu nipodaštavajući i sarkastičan odnos prema religiji: »GOD HAVEN T FACULTY« (»Bog nema fakultet«) i »BOG JE ŠMINKER«. Ovi napisi dobijaju na značenju kada se zna da i danas među mladima ima veliki broj religioznih, vernika.

Interesantni su grafiti »SEX REVOLUCIJA« i »SEKS HARA GRADOM«. Dok se prvi može shvatiti kao traženje većih sloboda u seksu, i šire, u ljubavi, drugi grafit može da znači da se u tom cilju nešto već postiglo. Međutim, u isto vreme izražava i zabrinutost zbog granica seks revolucije, to jest postavlja pitanje - nije li se »ljubav« izgubila?

Neki grafiti ostaju potpuno nerazumljivi svima onima koji su izvan određenog generacijskog koda, kao npr. »DEČACI NIKAD NE PLAČU«. Termin »dečaci« upotreblila je grupa »Idoli« u toku stvaranja svog muzičkog imidža, a zatim je on bio široko prihvaćen i upotrebljavan u različitim kontekstima.

Navijački grafiti mogu biti usmereni ka klubu za koji se navija (»ZVEZDA NAM JE SVE«) ili ka njegovim rivalima (»UMRITE GROBARI«, »UA CIGANI«, »DINAMOVCI SU PIČKE«, »ZVEDO ZVEDANA ALA SI JEBANA«, »HAJDUK JE PIČKIN DIM«). Netrpeljivost prema suprotnom taboru, izražena agresivnim i vulgarnim rečima, deo je primitivne svesti navijača (autora grafita). Ovakvi grafiti i navijanje na sportskim manifestacijama imaju političku težinu, odnosno nacionalistički prizvuk.

Napis »JEBEŠ ZID NA KOME NIŠTA NE PIŠE« najkonkretnije govori o motivima potrebe mladih za ispisivanjem grafita. Ovakvim načinom izražavanja mladi žele da promene ovaj svet, da ga prilagode svom senzibilitetu, da ustaljeno sivilo grada razbiju i ulepšaju šarenilom napisima. Oni žele da progovore svojim jezikom koji im je uskraćen u školi, porodici, u sredstvima javnog komuniciranja. Mladi su ispisivanjem grafita pronašli novi način uspostavljanja kontakta među njima samima. Jedan od direktnih pokušaja komuniciranja preko zida je i grafit »KAKO STEEEEE«.

Na osnovu sprovedenog istraživanja, došli smo do sledećih zaključaka:

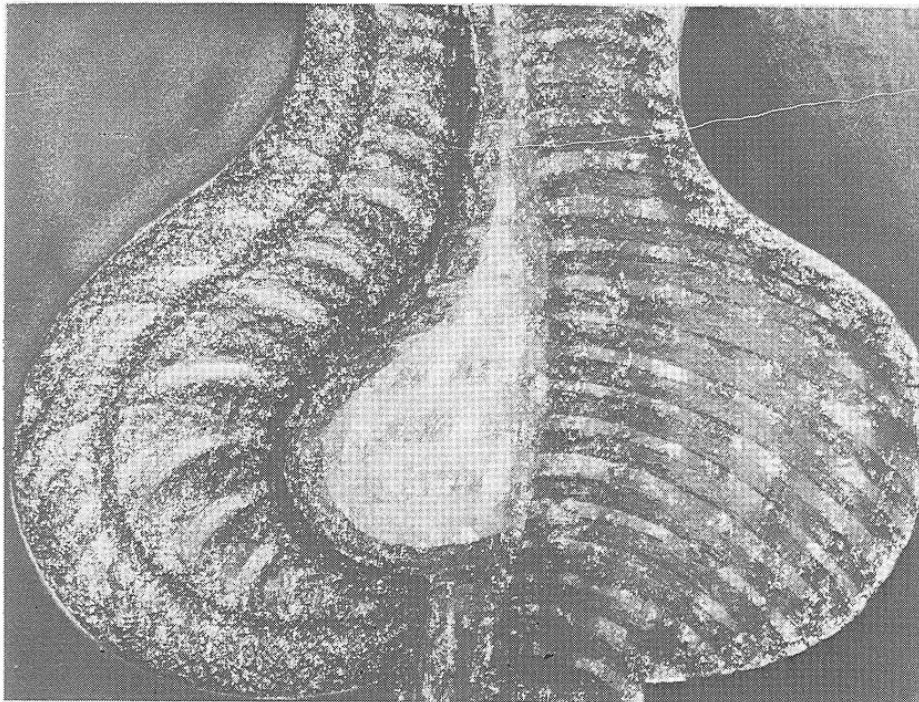
1. Grafiti, kao oblik kontrakulturnog izražavanja, kao novi fenomen mladih, u našoj zemlji nemaju veći politički značaj i uticaj. Osim svakodnevnih očevidaca i nekoliko novinskih pokušaja razjašnjenja ovog fenomena, niko se njime posebno nije bavio, ne postoji nijedna niti sociološka niti politička analiza. Sve ovo ukazuje na to da se na grafite ne gleda kao jedan od bitnijih oblika političke propagande i da se oni ne shvataju ozbiljno.

Iako je u poslednje vreme naglo došlo do oseke grafita zbog nedostatka sprejova i farbi na tržištu, ipak se ne sme potceniti njihov značaj kao sredstva izražavanja mladih, kao specifičnog likovnog obeležja duha vremena u kojem živimo. Jer, grafiti, pored toga što predstavljaju vid spontanog otpora mladih i protest protiv prevladavajućeg stila života, izražavaju i potrebu mladih da se iskažu, da reaguju, da ostave svoj znak.

2. Na istrazenoj teritoriji učestalost grafita najveća je u starom delu grada. Izuzima se Voždovac, interesantan za dalja istraživanja, jer je u tom delu zabeležen vrlo mali broj grafita. Nova naselja, zbog svojih osobenosti, karakterišu se malom učestalošću grafita i apolitičnošću njihovih sadržaja.

Grafiti se najčešće nalaze: na fasadama stambenih zgrada i javnih institucija i objekata u najprometnijim delovima grada, na zidovima pešačkih prolaza, u liftovima i ulazima, po kontejnerima za smeće, klupama, itd. Očigledno je da autori grafita ne biraju mesto na njihovo ispisivanje, jer sigurno ne bi izabrali i kulturno-istorijske spomenike, kao što je npr. crkva Sr. Marka. Ovi potezi predstavljaju svojevrсни vandalizam i sknavljenje kulturno-istorijskih vrednosti.

3. Izjave o grafittima sociologa, književnog kritičara, psihologa, arhitekta, političkih aktivista, penzionera i samih mladih ljudi, upućuju na zaključak da većina ljudi nema negativan stav prema grafittima i da čak ima razumevanja za takav vid izražavanja, dok manji broj ljudi smatra da to ruglo i sramota, ne pokušavajući da prodre u suštinu ovih napisa.

Napomena:

Istraživanje grafita u Beogradu realizuje se u okviru generalnog projekta: »Politička propaganda u SFRJ u 1983. godini«, studentskog istraživačkog tima III godine Fakulteta političkih nauka.

Tema »Politička propaganda grafittima u nas« odabrana je zato što su grafiti lakša i dostupnija tehnika od ostalih, što su dugotrajniji i što su u mnogim zemljama Evrope, naročito zapadne često sredstva izražavanja stavova mladih, a kao pojava nemaju značajno mesto u našoj kulturi i ne pridaje im se neki veći politički i naučni značaj. Osim toga, oni umnogome podsećaju na parole pisane po zidovima, što ima ratnu i poratnu tradiciju i u socijalističkim zemljama.

Pod grafittima podrazumevamo svaku vrstu pisanja poruka po zidovima na javnim mestima, odnosno na zidovima javnih objekata i stambenih zgrada. Raznim sprejevima veoma ih je lako pisati, teško se i skupo uklanjaju, a zbog mnogo podesnog prostora, skoro je nemoguće sprečiti njihovo ispisivanje.

Može se smatrati da su grafiti specifičan segment potkulture javnog političkog izražavanja. Na taj način, već samom svojom pojavom, grafiti su pokazatelj jednog aspekta društveno-političke situacije.

Beograd je odabran kao mesto istraživanja zato što je veliki gradski centar, dakele pogodan za nastajanje grafita.

Istraživanje je sprovedeno statističkom metodom, kao opštom naučnom metodom. U fazi prikupljanja podataka korišćene su dve tehnike: neposredno posmatranje i neumereni intervjui. Iz statistike mase birani su reprezentativni uzorci. Istraživanjem su obuhvaćeni delovi grada: Novi Beograd, Miljakovac, Kanarevo brdo, Banovo Brdo, Autokomanda, Voždovac, Stari grad, Palilula i Vračar.